

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬК СС НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1933–1945 рр.)

Микола Гетьманчук

Інститут гуманітарних та соціальних наук
Національний університет «Львівська політехніка»
<http://orcid.org/0000-002-2627-8161>
hetmanchukm@ukr.net

© Гетьманчук Микола, 2019

Проаналізовано особливості системи бойової підготовки солдатів та офіцерів військових формувань СС напередодні та в роки Другої світової війни. Особливу увагу звернуто на підготовку офіцерських кадрів у військових навчальних закладах СС. Розкрито зміст нових методів підготовки та їх впровадження у процесі навчання солдатів та офіцерів військ СС.

Ключові слова: Третій рейх, Друга світова війна, війська СС, школи СС, методи підготовки військ СС, ідеологія СС.

SS TROOPS PERSONNEL TRAINING SYSTEM OF NAZI GERMANY BEFORE AND DURING THE WORLD WAR II (1933–1945)

Mykola Hetmanchuk

Institute of the Humanities and Social Sciences
Lviv Politechnic National University
hetmanchukm@ukr.net
<http://orcid.org/0000-002-2627-8161>

© Hetmanchuk Mykola, 2019

The issue of the combat training system of soldiers and officers of the SS military units of Nazi Germany on the eve of and during the Second World War has been studied. The content of new training methods and their introduction into the training process of soldiers and officers of the SS, developed by F. Steiner, C. Freiherr von Montigny, P. Hausser, has been revealed. Special attention is paid to the training of officers and non-commissioned officers of the SS forces. It was shown that during the 1933–1945 period, 52 junker (officers), non-commissioned officers and specialized schools, 13 training camps were created for the training of SS personnel. It is noted that the total number of officers in the SS troops in 1934–1945 was 26,100 (of which 17,000 graduated from Junker schools, foreign army officers, 3,400 officers who received the title for courage in battles, 2,000 officers transferred from the police). It is stated that it was thanks to Junker schools that the SS troops received the most advanced system of military training during the Second World War. High professional training of SS officers qualitatively distinguished them in comparison with the officers of the Red Army and Allied officers.

It is noted that the developed new method of training SS ordinary soldiers provided for a gradual complication of the training process in the development of small arms, techniques, physical training, hand-to-hand combat, orientation on the ground, working with maps, digging and camouflaging, climbing training, and overcoming water obstacles. It is especially emphasized that all SS soldiers and officers were ideologically motivated because they belonged to the Nazi party units (NSDAP), and thus «party comrades» regardless of military titles. Therefore, the SS soldiers subordinated to the officers consciously, and not only at the expense of discipline. It is argued that from all components of the Third Reich Armed Forces the SS troops, due to the high level of professional training, are assessed as most effective in land-based military operations. They, as a rule, avoided outdated combat tactics, quickly assimilated the latest achievements in the field of military equipment.

Key words: Third Reich, Second World War, SS troops, SS schools, SS training methods, SS ideology.

Постановка проблеми. Історія військ СС бере свій початок із 1925 р., коли у складі Націонал-соціалістичної німецької робітничої партії (НСДАП) було створено підрозділ для особливої охорони А. Гітлера – «охоронну команду». Остаточну назву охоронним загонам придумав 9 листопада 1925 р. один із керівників НСДАП Г. Герінг. Він назвав їх «Schutzstaffel» (за назвою авіаційного підрозділу «Ріхтгофен», у якому під час Першої світової війни він служив). Назва цих загонів швидко скоротилася до сумнозвісної абрєвіатури – СС, яка стала символом створеної страхітливої імперії терору і насильства [Рипли, 2010: 16]. Задекларована у статті проблема підготовки військ СС спеціально не досліджувалася вітчизняними істориками. Лише в окремих працях українських дослідників висвітлюються питання бойової підготовки особового складу 14-ї гренадерської дивізії військ СС «Галичина», українських добровольчих батальйонів СС [Болянський, 2000: 109–148; Пономаренко, 2017: 139–150].

Результати дослідження. Навчальна підготовка військ СС здійснювалася під керівництвом Інспекторату військ СС, створеного в 1936 р. у складі Головного управління СС. Спочатку Інспекція частин підсилення СС об'єднала штурмбани, створені на базі «політичних підрозділів» НСДАП, в штандарти СС «Дойчланд» і «Німеччина» під командуванням Ф. Штайнера та К. Демельхубера [Хауссер, 2007: 355–356]. Начальником Інспекторату військ СС було призначено колишнього генерала рейхсверу П. Хауссера, а його заступниками – також колишніх офіцерів Ф. Штайнера і К. Фрайхерр фон Монтіньї. В обов'язки інспектора входили організація підготовки особового складу підрозділів СС і виховання в них поняття «військової честі». Керівники Інспекторату СС брали участь у боях Першої світової війни і на власному досвіді прийшли до висновку про порочність тактики ведення наступальних бойових дій, яка застосовувалася у цей період воюючими сторонами. Підготовка у військах СС здійснювалася у відповідності з нормами, які діяли у Вермахті. Начальник Інспекторату П. Хауссер розумів, що боездатні підрозділи СС повинні опиратися на досвід стотисячного рейхсверу та його статуту і настанови [Хене, 2005: 383]. Солдатів СС потрібно було навчити дисципліні, виучці та бойовій готовності. Опираючись на військовий досвід, Ф. Штайнер розробив концепцію розвитку збройних сил майбутнього: головним пунктом її було те, що характер майбутньої війни кардинально відрізнятиметься від практики бойових дій часів Першої світової війни. Майбутня війна, згідно його концепції, буде мобільною та короткочасною, все вирішуватимуть технічне оснащення, озброєння та професійна підготовка військовослужбовців. Про-

відну роль в ній, на думку Ф. Штайнера, відіграватимуть не мільйонні армії, створені на основі військової повинності, а мобільні і спеціально підготовлені штурмові групи (відділення із 8 солдатів), оснащені автоматичною зброєю, гранатами та ножами. Під прикриттям артилерійського вогню штурмові групи повинні наблизитися до окопів противника і увірватися в них після закінчення артилерійської підготовки. Така тактика дозволяла знизити втрати наступаючої сторони, але вимагала підготовки ініціативних, безстрашних та безжалісних солдатів [Шунков, 2003: 37]. Досвід військ СС у Другій світовій війні засвідчив, що розроблена Ф. Штайнером нова методика дозволяла готувати саме таких солдатів СС.

В умовах дефіциту командних кадрів у СС перед рейхсфюрером СС Г. Гімлером постало питання про створення військових навчальних закладів для їх підготовки. У квітні 1934 р. за його наказом була відкрита школа командирів СС в Бад – Тельце (на кордоні Баварії та Австрії), яка за різними оцінками стала однією із найбільш ефективних військових академій в історії. Створена з метою підготовки майбутньої еліти Третього Рейху, вона через 10 років перетворилася у загальноєвропейську військову академію, де крім німців навчалися іноземні громадяни 12 європейських країн [Пономаренко, 2010: 3]. В 1935 р. було відкрито аналогічний військовий навчальний заклад СС у Брауншвейзі. У 1937 р. вказані навчальні заклади перетворили в юнкерські школи [Залеский, 2009: 14–15]. До 1945 р. в юнкерських школах СС в Бад – Тельце і Брауншвейзі відбулося 22 випуски офіцерів. Із врахуванням офіцерів, підготовлених в юнкерських школах СС у Клагенфурті, Празі та командній школі СС в Арольсені, відкритих під час війни, загальна чисельність випускників офіцерських шкіл СС, складала більше 15 тис. чоловік [Залеский, 2005: 519].

Згодом у СС почали формувати спеціалізовані підрозділи мотоциклістів, артилеристів, саперів, танкістів, автомобілістів і зв'язківців. В рамках СС власні школи були покликані вдосконалювати майстерність спеціалістів. Інструкторами в них стали професійні військові, що з тих чи інших причин перейшли в СС. Особлива увага зверталася на підготовку унтер-офіцерських кадрів, які готували унтер-офіцерські школи СС в Арнемі, Лайбаху, Лауенбурзі, Позен – Трескау, Радольфцелі, Дахау. Спеціалістів для різних родів військ СС готували спеціалізовані школи: 1) військ зв'язку – в Ауссіге, Меці, Мехінгені; 2) кавалерійська – в Ріме; 3) гірськогерська – в Нойштіфті; 4) саперна – в Піковітце; 5) артилерійська та важкої зброї – в Бевершау; 6) 1-а і 2-а артилерійська, 1 – 3-я автомобільна, протитанкова, танкова – в Бінці, Целле

та Унні; 7) школа перекладачів СС в Оранієнбурзі, Медична академія СС в Граці, ветеринарні тренувальні центри СС в Берліні і Варшаві [Залесский, 2005: 519–520]. Підготовка підрозділів СС проходила у 13 спеціальних тренувальних таборах, які розташовувалися на території Пруссії, Бельгії, Австрії, Ельзасу, Польщі, Чехії. Тренувальні табори в Клагенфурті, Конітце, Курмарку, Нойгаммері, Зеннхеймі використовувалися для підготовки іноземних добровольців СС. Навчання новобранців відбувалося на полігонах СС і спеціальних школах. На полігонах формувалися і навчалися всі підрозділи СС, у той час як в спеціальні школи направлялися відібрані солдати для підготовки за різними військовими спеціальностями. Спеціальні школи СС за родами військ почали активно створюватися в 1941 р. За роки війни вони іноді міняли своє місцезнаходження. У цей період були створені: 1) Панцер – гренадерська школа СС «Кіншлаг» – створена 24 грудня 1942 р. для підготовки офіцерів резерву та активної служби; 2) Гренадерська школа СС на полігоні Берент – створена 15 серпня 1944 р.; 3) Кавалерійська і автомобільна школа СС (Замостя) – створена 15 червня 1943 р.; 4) Артилерійська школа СС I (Глау) – створена в 1941 р.; 5) Артилерійська школа СС II (Бенешау) – створена 1 серпня 1942 р. для підготовки офіцерів СС; 6) Школа штурмових гармат СС на полігоні Бенешау – створена в листопаді 1943 р. (в 1944 р. протиганкова школа СС); 7) Саперна школа СС на полігоні Бенешау – створена 1 липня 1942 р. для підготовки офіцерів СС; 8) Школа зв'язку СС (Мец) – створена в лютому 1944 р.; 9) Автомобільна школа СС (Відень) – створена в 1942 р.; 10) Контррозвідальна школа СС (Ноєшреліц) – відкрита у 1945 р.; 11) Гірськогерська школа військ СС (Нойштїфт) – створена 15 вересня 1942 р. (у червні 1944 р. розділена на дві групи: I – в Ноєштїфті, II – в Предаццо); 12) Школа перекладачів СС – створена у 1941 р. в Дахау; 13) Музикальна школа СС (Брауншвейг) – створена в 1941 р. [Семенов, 2009: 66–68]. Всього у військах СС за весь період було створено 52 юнкерські, унтер-офіцерські та спеціалізовані школи. В якості викладачів та інструкторів П. Хауссер залучав колишніх ветеранів рейхсверу, офіцерів поліції, звільнених в запас унтер – офіцерів. Досить складно залучалися в ряди СС як представники німецького дворянства, так і діти офіцерських сімей, інтелігенції: 1) кадрові армійські офіцери у своїй більшості недовірно ставилися до СС і не бажали переходити на службу в юнкерські школи; 2) частина офіцерських кадрів дворянського походження не сприймала нацистську ідеологію; 3) в офіцерському середовищі Вермахту, як і в переважній частині німецького суспільства, СС часто ототожнювали з поліцейськими підрозділами. Один із офіцерів Вермахту Б. Вінцер у своїх

мемуарах відзначає: «Офіцери військ СС імпонували мені, й не мені одному, своєю впевненістю та рішучістю. Але разом з тим ми ставили до них негативну, тому що вони говорили ніби не нашою мовою, у них була власна термінологія, а також інші критерії, ніж у нас» [Вінцер, 2010: 211–212]. Проте негативне ставлення генералітету із старих дворянських династій та офіцерських груп не могло корінним чином впливати на ситуацію, яка для військ СС була сприятливою. Чисельність таких офіцерів становила не більше ніж 15 % у Вермахті [Пономаренко, 2010: 39].

Тому керівництво СС розпочало підготовку офіцерських кадрів із представників тих прошарків німецького населення, які не мали шансів зробити це у Вермахті. В юнкерські школи СС почали набирати дітей фермерів, дрібних торгівців та ремісників, що не мали середньої освіти, яка була обов'язковою при вступі до навчальних закладів Вермахту. Потрібно зазначити, що представники німецького дворянства у Вермахті складали в цей період не менше 20 % офіцерського складу [Деметр, 2007: 69]. Лише у 1942 р. втрати офіцерського складу Вермахту змусили вищий генералітет спростити, подібно до есесівських, принципи відбору кандидатів в офіцери. Саме тоді А. Гітлеру вдалося «зламати» виключне становище старого офіцерського корпусу та вищого генералітету Вермахту.

В юнкерські школи СС допускалися особи, що прослужили в СС не менше двох років. Для них запроваджувався значно суворіший режим, ніж для солдатів СС. В основу навчального процесу юнкерів СС було покладено поєднання фізичної, польової та ідеологічної підготовки з метою формування командирських якостей. Організатор юнкерських шкіл СС обергрупенфюрер СС Ф. Штайнер підкреслював: «Основні попередні умови для відповідності званню офіцера – це серце, ентузіазм, вміння вирішувати навіть вкрай складні і несподівані проблеми, а також здатність подавати особистий приклад... Командир повинен прагнути досягнути повного довір'я з їхньої сторони, переконуючи солдатів, що він їх кращий товариш. Його солдати повинні любити його» [Фертен, 2008: 99].

До початку Другої світової війни навчання в юнкерських школах СС тривало 19 місяців. У 1934 р. запроваджувалася система звань для кандидатів в офіцери і юнкерських шкіл СС: 1) фюреранвертер (кандидат в офіцери); 2) штандартенюнкер (для тих, хто поступив); 3) фенріх (присвоювалося після здачі першого екзамену); 4) оберфенріх (після здачі фінального екзамену). Із 25 березня 1935 р. впровадили нову систему звань: 1) фюреранвертер (кандидат в офіцери); 2) юнкер СС; 3) штандартенюнкер; 4) штандартенюнкер [Пономаренко, 2010: 19–20]. Бажання стати офіцером СС було

добровільним і ухвалювалося і при вступі до частин підсилення СС, і пізніше. При відсутності військової підготовки бажаним присвоювали звання кандидата в офіцери і направляли для проходження військового курсу в частини підсилення СС терміном на 1 рік. Після завершення підготовки кандидат в офіцери здавав екзамен. Лише після цього йому присвоювали звання юнкер СС і направляли в школу. Перевага надавалася молодим військовослужбовцям СС віком до 23 років. Для вступу в юнкерські школи СС не вимагалось документів про освіту, а соціальне походження не бралось до уваги. Дослідники вказують, якщо в рейхсвері 49 % офіцерів були вихідцями із сімей спадкових військових династій, то в частинах підсилення СС – 5 %. Число вихідців із селян не перевищувало у Вермахті 2 % офіцерського складу, а в підрозділах СС їх було біля 90 % [Хене, 2005: 386–387]. Колишній вояк дивізії СС «Мертва голова» М. Дінер відзначає, що ставши кандидатом в офіцери СС він пройшов випробування на фронті, потім півроку у школі юнкерів, а згодом знову півроку на фронті: «Під час перебування на фронті потрібно було отримати відзнаку «За ближній бій», або Залізний хрест другого класу... В 19 років я міг стати офіцером, унтерштурмфюрером СС. Не маючи права на вступ до університету, навіть не закінчивши середньої освіти, достатньо було середньої професійної освіти. Таке було можливим лише у Ваффен СС» [Драбкин, 2013: 197–198]. При відборі кандидатів акцентували увагу на зразкову поведінку, солдатські якості вище середнього рівня, інтелект та характер. Вони мали подавати свідчення про хорошу поведінку з поліції, фінансові декларації про відсутність боргів. Обертгруппенфюрер СС П. Хауссер підкреслює: «Судження про людину за її суспільним статусом, а також за рівнем освіти були категорично відкинуті. Кожний повинен був мати можливість стати унтер – офіцером і офіцером у відповідності із своїми здібностями» [Хауссер, 2007: 360]. В результаті юнкери СС, які не мали навіть середньої освіти показували високі результати у навчанні.

Ключовим фактором у підготовці офіцера СС стало виховання у нього якостей лідера та здатності на самопожертву. Розклад командно – тематичного плану занять майбутніх офіцерів СС це підтверджує: 1) 1–4 тижні: Вступ. Розвиток німецької військової доктрини від стародавніх часів до наших днів; 2) 5–6 тижні: Обов'язки німецького солдата. Виховна роль армії (за книгою «Майн Кампф»). Шпіонаж, саботаж, підризна діяльність; ідеологічні диверсії та боротьба з ними; 3) 9–10 тижні: Дисциплінарні покарання в СС і правила їх оскарження; 4) 11 тиждень: Ведення особистого табеля обліку накладених стягнень. Таємне діловодство; 5) 12–14 тижні: Документи і розрахункова книжка члена СС. Як поводити себе у випадку втрати особистих документів. Основні

закони СС і поліції. Присвоєння чергового військового звання; 6) 15–18 тижні: Права і обов'язки командира. Імперський кримінальний кодекс. Військовий трибунал та судочинство СС; 7) 18–19 тижні: Складання звіту про надзвичайні події. Розшукові заходи та методика знімання показань; 8) 20–22 тижні: Молодший командир та правила поведінки в СС і в громадському житті. Командир СС як політичний вихователь довірених йому солдатів [Уорвол, 2000: 55–56]. Через 11 тижнів юнкери СС здавали проміжний екзамен з тактики, топографії, ідеології, військової справи. За результатами екзамену їх розділяли на три групи: 1) юнкери, що успішно його склали отримували звання штандартенюнкера; 2) юнкери, які не зовсім успішно склали екзамен залишалися у школі, але у званні не підвищувалися; 3) юнкери, які не змогли скласти екзамен поверталися у частину, де служили до вступу в школу [Пономаренко, 2010: 76–77].

Після закінчення навчальної програми юнкери СС здавали випускний письмовий екзамен із предметів: тактика, топографія, ідеологія та історія, військова справа, теорія зброї, військово – інженерна справа. Після складання випускного екзамену вони направлялися на двох – трьохмісячні курси командирів взводів. Успішне проходження стажування завершувалося присвоєнням першого офіцерського звання унтерштурмфюрер СС із врученням почесної шаблі. Урочиста церемонія присвоєння юнкерам СС офіцерських звань проводилася у Мюнхені 9 листопада (до річниці Мюнхенського путчу 1923 р.), а в кінці війни у межах юнкерських шкіл. На практику юнкерів СС відправляли у Вермахт, поліцію, спеціалізовані курси. Деяку кількість офіцерів СС для артилерії, танкових та інженерних військ готували училища Вермахту. Заняття юнкерів СС з політичної підготовки проводилося не менше трьох разів на тиждень. Головною темою ідеологічної підготовки стало вивчення книги А. Гітлера «Майн Кампф», програмних документів НСДАП і теорій, які доказували вищість та переваги нордичної раси. Заняття були покликані перетворити їх у фанатичних офіцерів СС, готових виконати будь-який наказ А. Гітлера. Шляхом оскаженілої антицерковної пропаганди юнкерів СС намагалися відвернути від християнської моралі, заставляючи порвати з церквою (в кінці 1938 р. 53,6 % членів СС вийшли з церкви). Їх переконували, що християнство за допомогою «єврейського» вчення розтліває людину. На заняттях з юнкерами розглядалися такі теми, як «Вина християнства в загибелі східних готів і вандалів» та ін. [Хене, 2005: 389–390]. Значну увагу приділяли боротьбі з більшовизмом та світовим комунізмом. Як внутрішньополітичний інструмент влади, їх (тобто СС) готували у випадку необхідності навести будь-якими засобами внутрішній порядок в

державі та охороняти нацистський режим. За недостатне засвоєння юнкерами СС нацистських ідеологічних постулатів протягом 5 місяців навчання відраховувався із школи кожний третій [Шунков, 2003: 44].

При підготовці офіцерів СС особливу увагу звертали на фізичну підготовку. Так, в юнкерській школі СС Бад – Тельце знаходився футбольний стадіон, бігові доріжки, зали для боксу, гімнастики, волейболу, басейн з підігрітою водою та сауна. Із дванадцяти спортивних тренерів у цій школі вісім були чемпіонами Німеччини з різних видів спорту. Всі юнкери СС більшу частину часу займалися спортом і кросами (20–25 кілометрів), а меншу були на плацу. Завдяки високому стандарту витривалості вони долали 3-кілометрову дистанцію при повному спорядженні за 20 хвилин. Цей норматив для військовослужбовців Вермахту був просто непосильним [Ейлсби, 2012: 34]. Випускник юнкерської школи СС в Бад – Тельце П. Нойман у своїх спогадах зазначає: «Перші неділі навчання пролетіли з небаченою швидкістю. У нас не було часу помітити, втомлюємося ми чи ні... Встати. Лягти... І так година за годиною. В болоті, у воді, на бетоні, в снігу (під час занять в горах), серед ночі і під палючим сонцем. Просто для невеликого відпочинку нам виділяли чотири години муштри «гусячим» кроком» [Нойман, 2013: 97–98].

У результаті юнкерські школи СС випускали агресивних, ініціативних і впевнених у собі професійно підготовлених молодих офіцерів. До 1937 р. випускалося по 400 офіцерів СС щорічно (серед більше 1000 довоєнних випускників шкіл у Бад – Тельце та Брауншвейзі 10 стали командирами дивізій СС, 47 кавалерами Рицарського хреста, 15 Дубового листя, 5 Дубового листя з мечами, 47 Німецького хреста в золоті) [Рипли, 2010: 24]. Всього кількість офіцерів у військах СС в 1934–1945 рр. становила 26 100 чоловік (17 000 – випускників юнкерських шкіл СС, 2000 – включених у війська СС з поліції та загальних СС, 3000 – офіцерів іноземних армій, включені у війська СС, 3400 – офіцерів СС, які отримали звання за хоробрість на полі бою, 700 – офіцерів, що отримали звання у підрозділах підсилення СС) [Пономаренко, 2010: 336]. Професійна підготовка офіцерів СС якісно вирізняла їх у порівнянні з офіцерським складом Червоної Армії. Високо оцінюючи якості радянських солдатів, німецькі генерали стверджують, що: 1) до 1943 р. Червона армія мала відмінні бойові статути, але середня і нижча ланка радянських офіцерів через низький інтелектуальний розвиток була нездатна їх засвоїти; 2) офіцери середньої ланки, більше ніж в інших арміях не догодити своїм вищим командирам боялися більше, ніж зустрітися з ворогом; 3) нижча та середня ланка радянських офіцерів поступалася

німецьким у тактичній підготовці [Рендулич, 2012: 44; Типпельскірх, 2011: 308; Фреттер – Пико, 2013: 21]. Бойові успіхи військ СС, завдяки успішним діям своїх генералів та офіцерів, говорять самі за себе. Операції Другої світової війни засвідчують, що будь-який наступ чи контрнаступ військ СС проти Червоної армії приводив, нехай до тимчасового, але їхнього успіху. Без перебільшення можна констатувати, що саме завдяки юнкерським школам війська СС отримали найдосконалішу систему військової підготовки часів Другої світової війни.

Розроблена Ф. Штайнером і К. Фрайхерром фон Монтіні методика підготовки солдатів СС передбачала поетапне ускладнення навчального процесу. Спочатку новобранців навчали поводитися із стрілецькою зброєю. Наступним етапом була стрільба по мішенях, відстань до яких поступово збільшувалася. Солдатів, які показували погані результати, переводили у штабні та саперні підрозділи. Курс підготовки включав як мінімум стрільбу із усієї наявної у військах СС стрілецької зброї [Нидермайер, 2009: 17]. Кожний солдат СС самостійно усував невеликі дефекти у своїй зброї. На полігоні солдати вивчали зображення військових кораблів, танків, літаків, артилерійських систем, стрілецької зброї, як німецьких, так і противника.

Обов'язковим елементом підготовки солдатів СС став рукопашний бій. Вони навчалися та тренувалися з усім тим, що можна було використати в ближньому бою з ворогом – багнетом, бойовим ножом, саперною лопаткою та іншими засобами. Завдяки цьому піхотні підрозділи СС, як правило, не ухилялися від ведення рукопашного бою з солдатами Червоної армії та союзників. На полігонах заняття чергувалися із спортивною підготовкою, у процесі якої розвивали силу, спритність та швидкість реакції. Особливу увагу звертали на марш – кидки по пересіченій місцевості з повним спорядженням. Колишній вояк дивізії СС «Вікінг» Х. Фертен згадує: «Марші ми виконували вдень і в ночі. На чолі колон йшли інструктори, фізичній підготовці яких можна було позаздрити... Проходячи щоденно від 20 до 40 кілометрів в умовах спеки, ми більше не співали «Як чудово бути солдатом»... Ледве пересуваючи ноги, ми, повністю знеможені, проходили через ворота, що означало кінець нашого шляху. Однак нас не чекав заслужений відпочинок» [Фертен, 2008: 100].

Солдатів СС навчали орієнтуванню на місцевості та вмінню працювати з картами, маскуванню, альпіністській підготовці, доланню водних перешкод у будь-яку пору року. Заняття з військової топографії допомагало їм орієнтуватися на місцевості за допомогою компасу та за зірками на небі у темну пору доби [Гюнтер, 2016: 21]. Всі солдати СС завершували підготовку протягом 4–6 місяців і брали участь у ротних навчаннях. На них

відпрацьовувалося вміння володіти піхотним озброєнням – кулеметами, мінометами, протитанковими рушницями. Вміння поводитися у бойовій обстановці відпрацьовувалося на штурмовій полосі. Для імітації бойових дій використовувалися спеціально підготовлені вибухові заряди, димові шашки, ручні гранати [Нидермайер, 2009: 19]. Новобранці, що не відповідали вимогам (володіння зброєю, фізичною підготовкою, навикам рукопашного бою) не виключалися із СС. Ухвалювалося рішення про їхнє використання не в бойових, а допоміжних підрозділах забезпечення: кур'єрами, поварами, зв'язківцями, санітарами та ін. За необхідності вони складали резерв для поповнення бойових підрозділів СС.

У військах СС не існувало традиційного для армій практично всіх країн світу бар'єру між солдатами та офіцерами. Солдати і офіцери у вільний час спілкувалися як рівні, використовуючи звернення «товариш». Відомий танковий ас Вермахту О. Каріус у своїх мемуарах згадує, як перебуваючи у дивізії СС «Нордланд» спробував вжити слово «пан» у зверненні до її командира: «Гауптштурмфюрер з цікавістю подивився на мене як на істоту з іншої планети... В нас немає ні «пана», ні «генерала». Тут, очевидно, може бути бригадфюрер, без «пана», якщо ви хочете з ним зустрітися. Крім того, звернення «пан» відсутнє у всіх інших званнях, включаючи рейхсфюрера!» [Каріус, 2006: 68 – 69]. Всі солдати та офіцери СС були ідеологічно мотивованими. Як військовослужбовці СС, вони були одночасно членами партійної організації, що входила у структуру нацистської партії. Тим самим солдати ставали «товаришами по партії» й підпорядковувалися офіцерам свідомо, а не тільки за рахунок дисципліни [Залеский, 2005: 361–364].

Велику увагу у військах СС приділяли вихованню у солдатів почуття «фронтового братства», яке прославляла нацистська пропаганда. Особливу роль відводили товариським стосункам, які підтримувалися тим, що солдати проходили весь період підготовки одночасно, а після поранення на фронті обов'язково поверталися у свій підрозділ. Якщо у військах СС й існувало суперництво, то воно у першу чергу стосувалося конкуренції з Вермахтом [Рипли, 2010: 26]. Молоді солдати, які відправлялися на фронт, були добре підготовленими і воювали серед своїх товаришів. Спочатку вони прибували в запасні батальйони, що були в кожній дивізії СС. Із запасних батальйонів у випадку необхідності їх направляли на передову. Навіть у таборах для військовополонених есесівці не відмовлялися від дисципліни, виконували накази офіцерів та дотримувалися субординації. Вкорінена в них муштра повністю зберігалася в полоні, й ні один солдат СС не міг або не хотів від неї відмовлятися.

Висновки. Можна стверджувати, що зі всіх військових компонентів Третього рейху війська СС оцінювалися як найбільш ефективні в умовах ведення бойових дій порівняно із Червоною армією та військами союзників. І рядові солдати, і офіцери військ СС швидко засвоювали найновіші досягнення в царині військової техніки. Нараховуючи до кінця війни 38 дивізій (більше ніж 800 тис. ос. різних національностей), війська СС «прославилися» не тільки перемогами над ворогом, але й каральними операціями на окупованих територіях.

1. Боляновський, А. (2000). Дивізія «Галичина». Історія. Львів, 528 с. 2. Винцер, Б. (2010). Солдат трех армий. М.: Вече, 2010. 432 с. 3. Гюнтер, Г. (2016). Горячие моторы. Воспоминания ефрейтора мотоциклиста. 1940–1941. М.: ЗАО Центрполиграф, 286 с. 4. Деметр, К. (2007). Германский офицерский корпус в обществе и государстве. 1650–1945. Пер. с англ. М.: Центрполиграф, 384 с. 5. Драбкин, А. В. (2013). Я дрался в СС и Вермахте. Ветераны Восточного фронта. М.: Яуза: Эксмо, 320 с. 6. Эйлсби, К. (2012). Иностранные легионы нацистской Германии. Добровольческие формирования, воевавшие на стороне Гитлера. 1941–1945. Пер. с англ. М.: ЗАО Центрполиграф, 190 с. 7. Залеский, К. А. (2009). Войска СС. Военная элита Третьего Рейха. М.: Яуза – пресс, 2009, 336 с. 8. Залеский, К. (2005). СС. Охранные отряды НСДАП. М.: Яуза, Эксмо, 656 с. 9. Каріус О. (2006). «Тигры» в грязи. Воспоминания немецкого танкиста. Пер. с нем. М.: ЗАО Центрполиграф, 367 с. 10. Нидермайер Г. (2009). Дивизия СС «Лейбштандарт Адольф Гитлер». Мемуары фронтовиков. Пер. с нем. М.: Яуза – пресс, 288 с. 11. Нойман, П. (2013). Черный мариш. Воспоминания офицера СС. 1938–1945. Пер. с англ. М.: ЗАО Центрполиграф, 315 с. 12. Пономаренко, Р. О. (2010). Войска СС без грифа секретности. М.: Вече, 288 с. 13. Пономаренко, Р. (2010). 38-я гренадерская дивизия СС «Нибелунги». М.: Вече, 352 с. 14. Пономаренко, Р. О. (2017). Галицькі добровольчі полки СС. 1943–1944. Тернопіль: Мандрівець, 264 с. 15. Рендулич, Л. (2012). Провал блицкрига. Почему Вермахт не взял Москву? Пер. с нем. М.: Яуза – пресс, 480 с. 16. Рипли, Т. (2010). История войск СС. 1925–1945. Пер. с англ. М.: ЗАО Центрполиграф, 351 с. 17. Семенов, К. (2009). Войска СС. История, структура, боевое применение. М.: Яуза – пресс, 432 с. 18. Типпельскирх, К. фон. (2011). История второй мировой войны. Блицкриг. Пер. с нем. М.: Вече, 448 с. 19. Уорвол, Н. (2000). Войска СС. Кровавый след. Ростов-на-Дону: Феникс, 352 с. 20. Фертен, Х. (2008). В огне Восточного фронта. Воспоминания добровольца войск СС. Пер. с англ. М.: Яуза – пресс, 448 с. 21. Фреттер – Пико, М. (2013). Немецкая пехота. Стратегические ошибки Вермахта. Пехотные дивизии в войне против Советского Союза. 1941–1944. Пер. с нем. М.: ЗАО Центрполиграф, 189 с. 22. Хауссер, П. (2007). Войска СС в действии. Пер. с нем. Черная гвардия Гитлера. Ваффен – СС в бою. М.: Издатель Быстров, С. 351–638. 23. Хене, Х. (2005). Черный орден СС. История охранных отрядов. Пер. с нем. М.: ОЛМА – ПРЕСС, 542 с. 24. Шунков, В. Н. (2003). Солдаты разрушения: Организация, подготовка, вооружение и униформа ваффен СС. Минск: Харвест, 336 с.

References

1. Bolyanovs'kyi, A. (2000) *The Division «Galicia». Its History*, L'viv, 528 p.
2. Wincer, B. (2010). *Soldier of three armies. Translation from German*. M.: Viece, 432 p.
3. Hjunter, H. (2016). *Hot engines. Memories of lance-corporal motorcyclist. 1940 – 1941*, trans. from German. M.: ZAO Centrpolihraf, 286 p.
4. Demetr, K. (2007). *The German Officer Corps in Society and State: 1650 – 1945*, trans. from English, M.: ZAO Tsentropoligraf, 384 p.
5. Drabkin, A. W. (2013). *I was fighting in SS and Wehrmacht. Veterans of Eastern front*. M.: Jauza: Eksmo, 320 p.
6. Ailsby, K. (2012). *Foreign Legions of Nazi Germany. Volunteer formations who fought on Hitler's side. 1941–1945*, trans. from English, M.: ZAO Tsentropoligraf, 190 p.
7. Zalesskiy, KA. (2009). *SS Troops. The military elite of the Third Reich*, M.: Jauza – press, 336 p.
8. Zalesskiy, K. (2005). *SS. NDAPP Guard detachments*, M.: Jauza, Eksmo, 656 p.
9. Karius, O. (2006). «Tigers» in dirt. *Memories of German tankman*, trans. from German. M.: ZAO Centrpolihraf, 367 p.
10. Nidermajer, H. (2009). *SS division «Lejbschtandart Adolf Hitler». War veterans memoirs*, trans. from German. M.: Jauza – press, 288 p.
11. Neumann, P. (2013). *The Black march. The personal story of an SS man. 1938–1945*, trans. from English, M.: ZAO Tsentropoligraf, 315 p.
12. Ponomarenko, R. O., Zalesskiy K., Semenov K. (2010). *SS troops without secrecy*, M.: Veche, 288 p.
13. Ponomarenko, R. (2010). *38-th Grenadier SS division «Nibelunhi». M.: Vecze, 352 p.*
14. Ponomarenko, R. O. (2017). *Galician volunteers of SS regimant. 1943 – 1944*. Ternopil: Mandrivec, 264 p.
15. Rendulicz, L. (2012). *Blickrig failure. Why didn't Wehrmacht reach for Moscow?*, trans. from German. M.: Jauza-press, 480 p.
16. Ripley, T. (2010). *The History of the Waffen – SS 1925 – 1945*, trans. from English, M.: ZAO Tsentropoligraf, 351 p.
17. Semenov, K. (2009) *SS troops. History, structure, combat use*, M.: Jauza – press, 432 p.
18. Tippelskirch, K. fon. (2011). *History of the World War II. Blickrig*, trans. from German. M.: Vecze, 448 p.
19. Uorvol, N. (2000). *SS troops. Blood trial*. Rostov-na-Donu: Feniks, 352 p.
20. Ferten, Kh. (2008) *In the fire of the Eastern front. The memories of volunteer of SS troops*, trans. from English, M.: Jauza – press, 448 p.
21. Fretter – Piko M. (2013). *German infantry. Wehrmacht strategic mistakes. Infantry divisions in the war against the Soviet Union. 1941 – 1944*, trans. from German. M.: ZAO Centrpolihraf, 189 p.
22. Hausser, P. (2007). *SS troops in action, Hitler's Black Guard. Waffen – SS in battle*, trans. from German, M.: Publisher Bystrov, p. 351–638.
23. Hohne, H. (2005). *Black Order of the SS. The story of security detachments*, trans. From German, M.: OLMA – PRESS, 542 p.
24. Shunkov, WN. (2003). *Soldiers of Destruction: Organization, Training, Weapons and Uniforms of Waffen SS*, Minsk: Harvest, 336 p.